

כבודם של הנשיא, ראש הממשלה והרבנים

א. מבוא

ההנהגה השלטונית בעם ישראל מורכבת מארבעה רשויות: סנהדרין, מלך, כהן ונביא. כך סדר הופעתם בתורה (דברים פרקים יז-יח).

על כך יש לשאול: מה הם יחסי הכבוד בין הרשויות הללו? מי מכבד את מי? מי קם בפני מי? מי הולך למי? ועוד. שאלה נוספת בסדר קדימויות הללו היא: מי קודם למי להצילו, להחיותו ולהשבת אבידתו?

אנו לא נרחיב בענין זה, אך נציין את הסוגיה העוסקת בכך, מאחר שפוסקים ופרשנים רבים קשרו בין הסוגיות. אנו נטען שבאופן בסיסי, כבודו של המלך עולה על כבודם של כל ההנהגות האחרות – נביא, כהן גדול, סנהדרין. דבר זה יפתח פתח לחשיבה על המקובל בימינו כיום, הן באשר לחובתו של המנהיג השלטוני לשמור על כבודו שלו, והן באשר לחובתם של המנהיגות הרוחנית לשמור על כבודו של המנהיג.

במקרא אנו מוצאים בדרך כלל את הסדר: "ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל" (דברים כט, ט). ומסביר רש"י:

"ראשיכם שבטיכם" – ראשיכם לשבטיכם.

זקניכם ושוטריכם – החשוב חשוב קודם, ואחר כך כל איש ישראל.

מכאן שראשי השבטים חשובים יותר מהזקנים – תלמידי החכמים, הסנהדרין. וכך גם: "ותקרבו אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם" (דברים ה, כ).

ביחס לשאלת הכבוד כתב הרמב"ם (הל' מלכים ב, ה):

העם ויושב על כסא מלכות בפלטורין שלו, ומשים כתר בראשו, וכל העם באין אליו בעת שירצה, ועומדין לפניו ומשתחוים ארצה.

נביא אפילו נביא עומד לפני המלך ומשתחוה לו ארצה, שנאמר: "הנה נתן הנביא, ויבוא לפני המלך, וישתחו למלך על פניו ארצה".

כהן גדול אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה. ואינו עומד לפניו, אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו. אף על פי כן מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו. ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים.

סנהדרין וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה. וכשייכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצידו. וכן היה אסא מלך יהודה עושה, אפילו לתלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים? בזמן שהיה המלך בביתו לבדו, הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעא. אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהיה יראתו בלב הכל. דברי הרמב"ם הללו מבוססים על מקורות שונים בחז"ל, וחלקם הם פרי הבנתו של הרמב"ם מפרשיות המקרא.

ביחס להצלת נפשות נאמר בגמ' בהוריות (יג, א)¹:

תנו רבנן: היה הוא ואביו ורבו בשבי – הוא קודם לרבו, ורבו קודם לאביו. אמו קודמת לכולם.

ומתוך כך מתבארים סדרי הקדימויות בין אישי הציבור:

א. חכם קודם למלך ישראל. חכם שמת, אין לנו כיוצא בו. מלך ישראל שמת – כל ישראל ראויים למלכות.

1. ובדומה לכך – תוספתא הוריות ב, ח-ט; ירושלמי הוריות ג, ה; במדבר רבה ו, א.

ב. מלך קודם לכהן גדול, שנאמר: "ויאמר המלך אליהם, קחו עמכם מעבדי אדוניכם" (מלכים א א, לג).

ג. כהן גדול קודם לנביא, שנאמר: "ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא" (מלכים א א, לד) הקדים צדוק לנתן. ואומר: "שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעידך" (זכריה ג, ח) יכול הדיוטות? תלמוד לומר: "כי אנשי מופת המה", ואין מופת אלא נביא, שנאמר: "ונתן אליך אות או מופת" (דברים יג, ב).

קדימויות ההצלה אם כן הן: חכם, מלך, כהן גדול ונביא.²

ב. מלך ונביא

כתב הרמב"ם (הלי מלכים ב, ה):

אפילו נביא עומד לפני המלך ומשתחוה לו ארצה, שנאמר: "הנה נתן הנביא ויבוא לפני המלך וישתחו למלך על פניו ארצה" (מלכים א א, כג).

כך כתב גם הרמב"ם גם בספר המצוות (מצוות עשה קעג):

"שום תשים עליך מלך" – שתהא אימתו מוטלת עליך ושייאמן בו מהכבוד והגדולה והמעלה והתכלית האחרון שאין למעלה ממנה עד שתהיה מדרגתו אצלנו גדולה יותר ממדרגת הנביא משאר הנביאים שיהיו בדורו. ובבאור אמרו (הוריות יג, א): מלך קודם לנביא.

2. בסוגיית הגמ' (הוריות שם) נזכרו קדימויות נוספות בסדר הבא: איש, אשה. כהן, לוי, ישראל, חלל, שתוקי, אסופי, ממזר, נתין, גר, עבד משוחרר. כמו כן יש שם קדימויות בין הכהנים במקדש: כהן משוח, מרובה בגדים, משוח שעבר ועוד.

הרמב"ם פסק להלכה את הקדימויות הנוספות: לענין 'להחיותו' ולפדיון שבויים – בהלי מתנות עניים (ח, טו-יח), ולענין הכבוד – בהלי כלי המקדש (ד, ט). חלק מהקדימויות הנוספות נפסק גם בשולחן ערוך (יו"ד סי' רנב, ח-ט). לעומת זאת הרמב"ם לא פסק להלכה את הקדימויות בהן אנו עוסקים: חכם, מלך, כהן גדול ונביא. העיר על כך הרב אריה פורמנצ'יק בספרו 'הגה האריה' (עמ' קד) ונשאר בצ"ע. יתכן שהרמב"ם סמך על דבריו בהלי תלמוד תורה (ג, א), שם כתב שכתר תורה עולה על כתר מלכות ועל כתר כהונה, והלחם משנה שם מציין את הסוגיה בהוריות (יג, א).

הרב איסר יהודה אונטרמן (שו"ת שבט מיהודה ח"א עמ' מד-מה; וחזר על כך בקצרה שם עמ' תנה-תנו) מעיר שלענין צדקה ופדיון שבויים סדר הקדימויות הוא לפי קירבה משפחתית: אב, בן, אח וכו', ולא לפי חשיבות ומעמד. הוא מסתמך על שו"ת חכם צבי (סי' ע) המסביר שהנותן צדקה משלו צריך לתת לפי הקרבה, ואילו בנותן מקופת הציבור, הקריטריון הוא על פי החשיבות והמעמד. וע"ע בשו"ת אגרות משה (אוי"ח ח"ב סי' לג, א) ובדבר משה לאבות (סי' ריט-רכ). עוד עסק בכך פרופ' יעקב בלידשטיין בספרו 'עקרונות מדיניים במשנת הרמב"ם' (עמ' 208-213).

ואכן מצינו שירמיהו קרא לצדקיהו 'אדוני המלך' (ירמיהו לו, כ), וכן נתן הנביא קרא לדוד 'אדוני המלך' (מלכים א א, כד, כז) ולעצמו – 'אני עבדך' (שם כו) – כך כותב הרשב"ץ בפירושו לאבות (ד, יז). מצינו ששמואל הוא זה שבא לצוות את שאול (שמואל א טו, א), דוד נכתב לפני שמואל: "וילך הוא ושמואל וישבו בניות" (שמואל א יט, יח) – "וזכר דוד ראשונה ושמואל אחריו לכבוד המלכות" (אברבנאל שם). דוד מדבר בביתו עם נתן הנביא (שמואל ב ז, א; שם יב, א), ה' מצווה את גד ללכת לדבר עם דוד (שמואל ב כב, ד-ה; כד, יא-יג), עידו הנביא בא לירבעם (מלכים א יג, א), ישעיהו בא לאחז בצו ה' (ישעיהו ז, ג), חגי בא לזרובבל פחת יהודה (חגי ב, ב), ועוד.³

האבן עזרא (בפירושו לחגי שם) כותב:

לעולם חולקים כבוד למלכות על הכהונה ועל הנבואה, כמו יהושע לפני כלב. רק בדברי ה' הדבר הפוך, כלב קודם.

באופן דומה כותב הנצי"ב (העמק דבר דברים יז, כ):

דבאמת מלך גדול מנביא, כדתנן שלהי הוריות; אבל מכל מקום יש לו לדעת בלב, דגדול מעלת הנביא בדבר ה' ממנו.

דבריו נסמכים על דברי רש"י שם הכותב על הפסוק: "ולבלתי סור מן המצוה" – "אפילו מצוה קלה של נביא". אכן מצינו שהנביאים מביאים את דבר ה' למלך, ועל המלך לציית ולשמוע להם; אך מבחינת הכבוד והמעמד – כבודו של המלך קודם. בגמ' במגילה (יד, ב) נאמר שדבורה הנביאה לא נהגה נכון כששלחה לקרוא לברק בן אבינועם אליה. היא היתה זו שאמרה ללכת אליו, בשל היותו שר הצבא או אף גם שופט, וזאת למרות שגם דבורה היא נביאה וגם שופטת. בשל יהירותה, שהיתה משפילה את המנהיגים שלפניה, הסתלקה ממנה הנבואה (פסחים סו, ב ורש"י שם).

מקור נוסף לכך שהנביא בא בפני המלך, הוא מהמסופר בברכות (י, א):

אמר רב המנונא, מאי דכתיב: "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר" (קהלת ח, א). מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו וישעיהו. חזקיה אמר, יבוא ישעיהו אלי, שכך מצינו באליהו שהלך לאחאב, שנאמר: "וילך אליהו להראות את אחאב" (מלכים א ית, ב). ישעיהו אמר, יבוא חזקיה אלי, שכך מצינו ביהורם

3. על קשרי המלך והנביא עיי' במאמר 'המלוכה והנבואה בישראל' מאת מרדכי טרופר ('שמעתין' 121-122 עמ' 27-39).

בן אחאב שהלך לפני אלישע (מלכים ב ג, יב). מה עשה הקב"ה, הביא ייסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו, לך ובקר את החולה, שנאמר: "בימים ההם חלה חזקיהו למות, ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא" (מלכים ב כ, א; ישעיהו לח, א).

אכן, הנימוק להליכתו, מיוזמתו או על פי צו ה' של אליהו לפני אחאב, הוא על מנת לחלוק כבוד למלכות (זבחים קב, א).

בחידושי ר' יהונתן אייבשיץ לברכות שם (עמי נו-נז) כותב שישעיהו חשב שנביא הולך רק למלך המולך על כל ישראל, ואילו חזקיה מלך רק על יהודה. בסיכומו של דבר הקב"ה גרם לכך שחזקיה יחלה, וישעיהו הוא זה שהלך אליו. זאת בשל ההלכה שמלך קודם לנביא. אך המאירי (בברכות שם) מסיק שאין זה ברור שהנביא הוא זה שצריך ללכת אל המלך, שהרי מצינו את אליהו הולך לאחאב, ומאידך גיסא מצינו את יורם הולך לאלישע, ומסיק: "ומכל מקום אם אירע דבר לאחד מהם או שחלה – הולך האחר ומבקרו, וכן עשה ישעיהו לחזקיהו"⁴.

בעיון יעקב (לעין יעקב שם) כותב שכשהמלך צריך לנביא, אזי המלך הוא זה שהולך לנביא, כמו יהורם שהולך לאלישע. גם במדרש רבה (במדבר כא, ו) מסופר "על ענוותנותו של אותו צדיק (=יהושפט מלך יהודה) שלא רצה לירד לפני הנביא (= אלישע) בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט".

אלא שיש לשאול: מדוע גרם הקב"ה שחזקיה הוא זה שיהיה חולה, ולא להיפך? הראי"ה קוק (עין איה ברכות ח"א עמ' 54) מסביר שהנבואה בישראל עוסקת בנצח, והמלוכה בהווה. ועל כן ישעיהו חרד פן בבכרו את כוח המלוכה על כוח הנבואה ייפול העם ברוחו וישכח דאגתו הנצחית. לעומתו, דאג חזקיה שאם העם יראה שכח המלוכה רפה הוא לעומת כוח הנבואה, אזי תהיה פגיעה בחוזקו המדיני, ומזה תיגרם רעה לחוסן המוסרי. הקב"ה הטיל פשרה, שכלפי חוץ תהיה למלוכה מעלה מעל הנבואה, שהרי הנביא הוא זה שהולך אל המלך, אבל כלפי פנים המלך הוא זה שהיה חולה. העוסק בנצח היה חזק יותר, והעוסק בהווה היה חלש וחולה.⁵

יחד עם זאת, המאירי בברכות שם עוסק רק בשאלת הכבוד; אך במה שנוגע להצלת נפשות – אכן מלך קודם לנביא, כדברי המאירי עצמו בהוריות (יג, א). יתכן שהמאירי אף יסכים לדברי הרמב"ם (הלי מלכים ב, ה) שכשהנביא עומד לפני המלך, על הנביא להשתחוות לו;

4. דברים אילו תואמים את דברי אב"י (נדרים לט, ב) שמצוות ביקור חולים היא אפילו גדול אצל קטן. כך פוסק גם הרמב"ם (הלי אבל יד, ד). בשיטה מקובצת (נדרים שם) נכתב שאע"פ שבהשבת אבידה פטרה התורה יזקן ואינה לפי כבודו, כאן חייב כמו שמצינו שהקב"ה ביקר את אברהם בחוליו.
5. דברים דומים – בפירוש הכותב בעין יעקב שם.

ועם זאת אין הכרח שהנביא הוא זה שיבוא אל המלך, אלא המלך הוא זה שבא אל הנביא, וגם אז, הנביא הוא זה שישתחוה למלך. הרמב"ם עצמו לא כתב אצל נביא בצורה מפורשת, מי בא למי. הוא רק כתב שהנביא הוא זה שמשתחוה למלך.

דבר נוסף, שלא מופיע ברמב"ם ביחס לנביא – הוא: האם הנביא מתייצב לפני המלך רק על פי רצונו של המלך, כמו שכתב הרמב"ם ביחס לכהן הגדול (מובא לעיל אות א)? נראה שתפקידו של הנביא היה להדריך, להוכיח ולכוון את המלך, ואשר על כן, לא כתב הרמב"ם שהנביא בא למלך רק כשהמלך רוצה. בכל פעם שהנביא היה צריך לבוא אל המלך, היה בא אליו, אלא שגם אז היה לנביא לכבדו. מיכיהו בן ימלא למשל, אינו מספר לאחאב שהוא ימות במלחמה, וזאת כדי לחלוק כבוד למלכות (רלב"ג למלכים א כב, טז, לח). ובשמות רבה (ג, ז) נאמר שהקב"ה מצווה את משה ואהרן ללכת אל פרעה ולחלוק לו כבוד.

ב. מלך וכהן גדול

1. "ולפני אלעזר הכהן יעמוד"

כתב ר' ידעיה הפניני בפירושו להוריות (יג, א):

שצריך לעם שיכבדו אותו ויראו מפניו (=המלך), יראה גדולה שלא יפסידו ההנהגה, כי הוא יענשם וייסרם למשפט, ויירא כל איש לנפשו לבלתי יחטא ולא תוכל ליום עברות. ולהורות על זה אמרו חז"ל שהמלך קודם לכהן גדול לכל יקר וגדולה, כי המלך הדבר אחד צריך לדור, וכל שאר הדברים הם כולם משרתיו עושי רצונו, וכל אשר המה הם עושים הוא מטעם המלך.

הרמב"ם בהל' כלי המקדש (ה, ג) כותב שהכהן הגדול חייב לנהוג כבוד בעצמו; אך אף על פי כן, ביחס למלך, עליו לנהוג כבוד כלפי המלך. בדברי הרמב"ם בהל' מלכים (ב, ה) הדברים מורכבים יותר:

אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו" (במדבר כז, כא), אעפ"כ מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבוא לו. ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים.

מקור דברי הרמב"ם הוא בספרי זוטא (פנחס פיסקא כז):

"ולפני אלעזר הכהן יעמוד" – פסק לו הקב"ה גדולה לאלעזר, אפילו מלך עומד מפניו.

כך גם בספרי בפרשת וילך:

כך אמר הקב"ה ליהושע, לך ועמוד על פתחו של בני אלעזר, שנאמר: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לוי".

ציטוט הפסוק "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לוי" – מלמד שהמלך בא ועומד לפני הכהן הגדול רק כשהוא צריך לשאול באורים ותומים. וכדברי הרמב"ם בהל' כלי המקדש (י, יב):

ואין נשאלין בהן להדיוט, אלא למלך או לבית דין או למי שצורך הציבור בו, שנאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה', על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה" (במדבר כז, כא): "הוא" – זה המלך, "וכל בני ישראל" – זה משוח מלחמה או מי שצורך הציבור בשאלתו, "וכל העדה" – אלו בית הדין הגדול.

כך עולה גם מדברי תוסי' הרא"ש והרמ"ה (הוריות יג, א), וכן מהסמ"ג (מ"ע קטו). מאחר שהשאלה באורים ותומים היתה בסמיכות לארון (כשיטת הרמב"ם שם בהל' יא)⁶ ממילא היה על המלך לבוא למקדש לפני הכהן הגדול. וכך כותב גם הרד"ק (שמואל א ב, לה):

כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה, ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול, אלא כשהיה שואל באורים ותומים, כמו שכתוב: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים". אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו, הכהן היה בא לפניו. וכן אמר זכריה הנביא: "וישב ומשל על כסאו והיה הכהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם" (זכריה ו, יג), ופירושו "והיה הכהן על כסאו" כמו 'לפני כסאו'⁷.

6. ביומא (עג, א) נאמר: "השואל כלפיו כלפי נשאל, והנשאל כלפיו כלפי השכינה". רש"י שם פירש שהשכינה – הכוונה לאורים ותומים, ולא כלפי הארון. ממילא לדעת רש"י אין הכרח לומר שהשאלה באורים ותומים מתבצעת במקדש. המהר"י קורקוס (לרמב"ם, הל' כלי המקדש י, יא) כותב שפירושו של הרמב"ם נראה יותר משל רש"י, מאחר שכלפי האורים ותומים שממילא נמצאים על הכהן לא שייך לומר 'כלפי השכינה'. בחידושי ר' חיים הלוי על השי"ס 'בענין לבישת בגדי כהונה' כתב ששיטת הרמב"ם היא שמצוות בגדי כהונה היא ללבושם בשעת העבודה, ושאלה באורים ותומים אף היא עבודה, ולכן יש ללבוש את הבגדים בעת השאלה. והקשה, "שהרי שואלין אף בחוץ, ובחוץ אין להבגדים דין בגדי כהונה". הוא מתרץ שמכיון שמותר לשאול בחוץ, זה נותן ללבישת הבגדים דין בגדי כהונה אף בחוץ. על דבריו יש להעיר ששאלתו נכונה על פי רש"י; אך לשיטת הרמב"ם השאלה היא תמיד בפנים. בענין זה עיי' במקורות לרמב"ם המופיעים במהדורת הרב שבתאי פרנקל (להל' כלי המקדש י, יא-יב). ועיי' במחזור המקדש לשבועות (מאת הרב ישראל אריאל, עמ' 99-103, ציורים הממחישים את מחלוקת רש"י והרמב"ם).

7. בספר 'תורת המלך' (עמ' סו) הבין שיש כאן מחלוקת בין הרמב"ם לרד"ק, אך לדברינו שניהם סוברים אותו דבר.

הרמב"ם בהלכה זו מלמד על כך שעל הכהן לבא לפני המלך בעת שהמלך רוצה בכך, למעט אם מדובר בשאלה באורים ותומים, שאז המלך בא לפני הכהן, ועל הכהן לקום לפני המלך, ובזמן שהמלך שואל באורים ותומים, אזי על המלך לעמוד בפניו. בנוסף לכך, המלך הוא זה שבא למקדש כשהיה צריך לקיים את המצוות הנוהגות במקדש, כמסופר על שלמה: "והעלה שלמה שלוש פעמים בשנה עולות ושלמים על המזבח אשר בנה לה' והקטיר אתו אשר לפני ה'" (מלכים א ט, כה), וכמו שמסופר על אגריפס המלך שהביא בעצמו את סל הביכורים לעזרה (משנה ביכורים ג, ד; רמב"ם ה' ביכורים ג, יב), וכן בעת שמחת בית השואבה (רמב"ם ה' לולב ח, טו) או במעמד 'הקהל' (סוטה מא, א; רמב"ם ה' חגיגה ג, ב).

2. "ומן המקדש לא יצא"

הרדב"ז (ה' מלכים ב, ה) כותב שכהן גדול אינו בא לפני המלך, משום שנאמר: "ומן המקדש לא יצא ולא יחלל" (ויקרא כא, יב), ולכן "לא התירו לכהן גדול לבא לבית דין הגדול אלא להעיד עדות הנוגע למלך (סנהדרין יח, ב), אבל למילי דעלמא לא יצא". העיניים למשפט (סנהדרין יח, ב) מקשה על סברה זו, שהרי מפסוק זה לומדים בגמרא שם שאינו יוצא לקראת מת, ומטעם גזירת טומאה⁸; אך אין ללמוד מכאן שאין לכהן גדול לצאת לדברים אחרים! ומתוך כך, שכהן גדול קודם למלך מצד עצם מעלתו, אך מכל מקום בעיני כבוד בפועל, משום הנהגת מלכות עלינו להקדים למלך. וכל זה לגבינו, אך המלך והכהן גדול, בינם לבין עצמם – לא. ומדייק זאת מלשון הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע קעג): "עד שתהיה מדרגתו **אצלנו** גדולה יותר". אצלנו – העם, אבל בינם לבין עצמם זה אחרת. נראה שאכן מבחינה רוחנית מעלתו של כהן גדול גדולה יותר ממעלת מלך, אלא שהנושא בו אנו דנים הוא מי חולק כבוד למי. בדרך כלל הכהן גדול הוא זה שבא לפני המלך על פי רצונו של המלך, ורק באותם פעמים שהמלך צריך לשאול באורים ותומים המלך הולך אליו, ובהלכה זו מלמדנו הרמב"ם, כיצד הכהן גדול והמלך מכבדים זה את זה כשהם נפגשים⁹. את דברי הרדב"ז יש להסביר בהשוואה לנביא. נביא יכול להיכנס אל המלך בכל פעם שירצה, מאחר שמתפקידי הנביא גם להורות, להדריך ולמסור את נבואותיו אל המלך. הנביא אינו יושב במקום מסויים. הכהן הגדול, לעומת זאת, עיקר תפקידו הוא במקדש, ואין לו בדרך

8. העיניים למשפט מציין למספר מקורות בענין זה: סהמ"צ להרמב"ם (שורש ה; ל"ת קסה) ורמב"ן שם; רש"י, רמב"ן ור"ן (סנהדרין יט, א).

9. ביומא (סט, א, על פי מגילת תענית – כא כסלו) מסופר ששמעון הצדיק יצא עם בגדי כהונה מחוץ למקדש על מנת לקבל את פני אלכסנדר מוקדון. אולם שם מסופר שבפגישה, המלך הוא זה שהשתחוה לשמעון הצדיק, ונימק זאת מאחר "שדמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי".

כלל גם מה למסור למלך. כיון שכך, תפארתו וכבודו של כהן גדול שהוא אינו יוצא כמעט מהמקדש, למעט הלילה ושעה שעתיים ביום (כדברי הרמב"ם בהל' כלי המקדש ה, ז), ואלא אם המלך קורא לו.

באשר לדברי הרדב"ז, האומר שכהן גדול היה בא לבית הדין להעיד עדות למלך, המעיין בסוגיה בסנהדרין (יח, ב) יראה שמסקנת הגמרא היא שהכהן הגדול בא לבית הדין להעיד עדות הנוגעת לבן המלך, מאחר שעל המלך עצמו אין מעידין. אעפ"כ, גם הרמב"ם (הל' עדות א, ג) כתב שכהן גדול בא להעיד עדות הנוגעת למלך, שלא כמסקנת הגמרא¹⁰. מכל מקום, בשל מעלתו של המלך, הכהן הגדול היה בא להעיד בעניינו, וכדברי היד רמה (לסנהדרין שם): 'דיקרא דמלכא עדיף טפי מיקריה דכהן גדול'. וכן כתב הרמב"ם בפירושו המשנה שם: "בעדות שיהיה מיוחדת במלך בלבד, לגודל מעלתו".

3. יפתח ופנחס

דוגמא למתח בענין זה מצינו במקרא בעקבות נדרו של יפתח, במדרש (ויקרא רבה לו, ד) נדונה השאלה מדוע פנחס הכהן גדול לא התיר את נדרו של יפתח. וכך נאמר שם¹¹:

יפתח אמר, אני מלך ואלך אצל פנחס? ופנחס אמר, אני כהן גדול ובן כהן גדול, ואלך אצל עם הארץ זה? בין דין לדין נספת ההיא עלובתא. ושניהם נתחייבו בדמיה. פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש. יפתח נישול אבר אבר ונקבר.

בתרגום יונתן לשופטים (יא, לט) ישנה תוספת. שם הביקורת היא על יפתח בלבד: "ולא שאל לפנחס כהנא, ואילו שאל לפנחס כהנא, הוה פריק יתה בדמין". נודר הנדר הוא זה שצריך לילך שיתירו לו את נדרו, אם הוא מעוניין בכך. יפתח עירב בכך שיקול נוסף, וסבר שפנחס הוא זה שצריך לבא אליו, ואת זה פנחס לא היה מוכן לעשות. יפתח לא צדק, הן מצד הלכות נדרים והן מצד נהלי הכבוד, אשמתו ברורה ועונשו גם חריף יותר משל פנחס. יחד עם זאת, פנחס, שראה להיכן הדברים מובילים, על אף שצדק בראייתו, היה לו לעשות מעשה ולהתיר את נדר יפתח על מנת שבתו לא תשלם את המחיר.

10. כך כתב הרמב"ם גם בהל' עדות (יא, ט) ובהל' כלי המקדש (ה, ט). עיי' בנושאי כליו שדנו בכך, ובמפתחות שבהוצאת הרב שבתאי פרנקל. ועיי' בדברי הר"מ חרל"פ (בבית זבול חי"ו, לסנהדרין, סי' ו). בעיניים למשפט למסכת ברכות (מהרב יצחק אריאלי, עמ' לו), ובדברי בנו הרב גרשון אריאלי בספר תורת המלך (עמ' סה-סו).

11. גירסאות דומות – בראשית רבה ס, ג; קהלת רבה י, טו; תנחומא בחוקותי ה; תנא דבי אליהו יא, ב. וכן מובא הענין גם בתוס' תענית ד, א. בתנחומא (בחוקותי ה) נאמר שבת יפתח הלכה אחר כך בעצמה לסנהדרין שימצאו פתח להתיר את נדר אביה, ולא מצאו: "שהעלים הקב"ה מהם את ההלכה". הטעם לכך הוא בשל יפתח שהרג בשבט אפרים. עיי' בענף יוסף.

4. מעמד 'הקהל' וקריאת התורה ביום הכיפורים

אחת הדוגמאות הבולטות המלמדות על מעלתו של מלך מעל הכהן גדול, היא בהשוואת נהלי הכבוד במעמד 'הקהל' בסוכות במוצאי שנת שמיטה, לעומת נהלי הכבוד בקריאת התורה על ידי הכהן גדול מדי שנה ביום הכיפורים. על סדר קריאת התורה ביום הכיפורים על ידי הכהן הגדול נאמר במשנה בסוטה (מ, ב):

ברכות כהן גדול כיצד? חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא.

בגמ' שם מסביר אביי ש"כולה משום כבודו דכהן גדול הוא". כדי להראות שהכל חולקים כבוד לכהן הגדול. וכדברי רש"י: "שמראין את מעלותיו מעלה למעלה ממעלה". בסוגיה המקבילה ביומא (סט, א) כותב רש"י: "מראין אותו שיש שררות הרבה למטה ממנו"¹². והמאירי שם כותב: "להרבות בכבודו של כהן גדול שכל אלו באים לשרתו על דרך ברוב עם הדרת מלך".

באשר לקריאת התורה במעמד 'הקהל', מתארת המשנה בסוטה (מא, א) את אותו סדר של העברת התורה, אלא שהכהן הגדול היה מוסר את ספר התורה למלך. גם בגמ' שם (מא, ב) מסביר אביי ש"כולה משום כבודו דמלך". מכאן שמעלתו של מלך גדולה יותר ממעלתו של כהן גדול, והדבר בולט במיוחד בעת מעמד 'הקהל' בו מצווים כל ישראל – האנשים, הנשים והטף – לבוא ולשמוע את קריאתו, בו בזמן שביום הכיפורים אין חובה על כל הקהל לשמוע את קריאת התורה, שהיא ביסודה תקנת חכמים. גם הרמב"ם בפירושו המשנה שם פירש:

ונתינת הספר (ביום הכיפורים) איש לאיש משום כבוד, שנאמר "ברוב עם הדרת מלך"...

(וב'הקהל') היו נותנין ספר תורה מיד ליד לכבוד ולתפארת.

כך כתב הרמב"ם גם בהל' חגיגה (ג, ד) שנתנית הספר מהכהן הגדול למלך היא "כדי להדרו ברוב עם"¹³.

¹² וכך גם הרע"ב והתפא"י למשנה ביומא ז, א.

¹³ בבירור סוגיה זו האריך הרב אלתר הילביץ' בספרו חקרי זמנים ח"ג (כבודו של כהן גדול עמ' סג-ט). לדעתו, טעמו של הרמב"ם שונה מרש"י, והתפארת והכבוד הם לספר התורה. אך אין הכרח בדבריו; מה גם שהגמ' אומרת במפורש שכל הענין הוא מפני כבודו האישי של המלך או של הכהן הגדול. כמוהו הבין גם בספר תורת המלך (לרב גרשון אריאלי, עמ' סה) ובספר מלכות בית דוד (מהרב אלכסנדר מלינובסקי, סי' כב). בדבריו שם רצה לטעון שלשיטת הרמב"ם כהן גדול קודם למלך, ואילו לשיטת רש"י מלך קודם

אך לא רק זאת. בתורה לא כתוב מי הוא זה שצריך לקרוא בפני הקהל את התורה. "תקרא את התורה הזאת" (דברים לא, יא), וחז"ל (בסוטה מא, א) דרשו שהמלך הוא זה שקורא¹⁴. כשאין מלך בישראל אזי מנהיג אחר היה קורא. מספר מפרשים נוקטים שהעדיפות השנייה היא לכהן הגדול¹⁵.

באופן כללי מצינו שכבודו של מלך גבוה יותר משל כהן גדול. הרשב"ץ בפירושו לאבות (ד, יז) מציין שאחילת המלך הכהן הגדול אמר לשאול 'הנני אדוני' (שמואל א כב, יב).

כך עולה גם מהגמ' בסוטה (מב, א) האומרת: "כהן גדול, האיכא מלך על גביו". וכן ביומא (נג, ב) נאמר שביום כיפור היה הכהן גדול מתפלל "לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה". באופן דומה נאמר באבות (ג, ב): "אמר ר' חנינא סגן הכהנים: הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו".

בברכות (לד, ב) נאמר שכיון שכבוד מלך גדול יותר מכהן גדול, כהן גדול בתפילתו שוחה בכל ברכה, ומלך – "כיון שכרע אינו זוקף". רש"י שם מפרש, שכל מה שהוא גדול ביותר, צריך להכניע ולהשפיל עצמו¹⁶.

גם ביחס להצלת נפשות מלך קודם לכהן גדול כדברי הגמרא בהוריות (יג, א). בסנהדרין (כב, ב) ובתענית (יז, א) נאמר שמלך מסתפר בכל יום, שנאמר: "מלך ביופיו תחזינה עיניך" (ישעיהו לג, יז), ואילו כהן גדול מסתפר מערב שבת לערב שבת, וכהן הדיוט פעם בשלושים יום.

לכהן גדול. לפיו, לרמב"ם היתה גירסה אחרת בגמ' בהוריות (יג, א), והיא: "מלך קודם לנביא", וכגרתו בספר המצוות (מצוה קעג).

לענין, מכל המקורות מוכח שלענין כבוד קודם מלך לכהן גדול, ואין לחדש ולהמציא שלרמב"ם היתה גירסה אחרת; מה גם שההסבר בדברי הרמב"ם בספר המצוות הוא שמלך קודם בכבוד אפילו לנביא. מצינו גם במקומות אחרים שהרמב"ם מצטט את דברי חז"ל כשהוא מקדים "ובבאור אמרו" ואין זו הגירסה המדויקת של הגמרא, אלא מעין פרשנות לה.

14. כך כתבו התפא"י (סוטה פ"ז אות נב), וכן הרלב"ג והנצי"ב (לדברים לא, יא). וע"ע בקונטרס 'הקהל' (הוצאת מוסד הרב קוק) בדברי האדר"ת (עמ' לג-לה). ב'קדמוניות היהודים' כותב יוסף בן מתתיהו שהכהן גדול הוא זה שקרא בתורה. פרופ' אברהם שליט (שם ספר רביעי הע' 119), כותב שכפי הנראה התיאור מתייחס למצב מסוים שהיה בימיו, כשלא היה מלך בישראל מסיבה כלשהי.

15. ניתן לראות את מעלתו של מלך, לפחות מבית דוד, כגבוה יותר מכהן גדול אף במקדש עצמו. מלך מבית דוד יכול לשבת בעזרה (סוטה מ, ב; רמב"ם ה' בית הבחירה ז, ו, ה' מלכים ב, ד) ואילו כהן גדול אינו יכול לשבת אלא לצורך עבודה כגון אכילת קדשים (יומא כה, א תוד"ה אין). גם הסנהדרין שהיו יושבים בלשכת הגזית היו יושבים באותו חלק שלא התקדש (רמב"ם ה' סנהדרין יד, יב).

16. וכך עולה גם מדברי הרמב"ם (ה' תפילה ה, י).

ג. מלך וחכם

כתב הרמב"ם בהלי מלכים (ב, ה):

וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשייכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל, יעמוד לפנייהם ויושיבם בצדו. וכן היה אסא מלך יהודה עושה, אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים? בזמן שהיה המלך בביתו לבדו, הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעא. אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהיה יראתו בלב הכל.

הכסף משנה והרדב"ז מציינים את מקור דברי הרמב"ם בגמרא בכתובות (קג, ב) ובמכות (כד, א): ואת יראי ה' יכבד – זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו (אבי אבי) רבי רבי, מרי מרי.

וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (הוריות ג, ה):

דע שאמרו חז"ל החכם קודם למלך ומלך לכהן גדול וכהן גדול לנביא, וזה יש בו תנאים הרבה. וזה שטעם קדימת חכם למלך אינו אלא באמונה בלבד, לפי שהחכם תועלתו לאומה גדולה מאד. אבל במעשה אין להקדים על כבוד המלך שום דבר, ואף על פי שהוא עם הארץ, שנאמר: "שום תשים עליך מלך".

כך גם המאירי (ברכות י, א):

יכיר בעל המועט לבעל היתר להקדים בכבודו, ולעולם תלמיד חכם המעוטר בשלמות מעלת המידות מעלה את הכף השניה, אלא אם היה בה מלך או מנהיג; שאין שום מעלה נערכת אצל מעלת המלכות.

גם בקורבנות הנשיאים מצינו שהמלוכה קודמת לתורה. ראשון המקריבים הוא נחשון בן עמינדב מיהודה ואחריו נתנאל בן צוער מיששכר. וכך נאמר בבמדבר רבה (יג, יד-טו):

רבנן אמרין: אף על פי שקרבן שוה הקריבו כולם, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד לפי דעתו. התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה כמו שהמליכו אביו על אחיו... בא נשיא יששכר, והקריב על שם התורה, לפי שהם אהבו את התורה יותר מכל השבטים.

בברכות (ג, ב) מספרת הגמרא על סדר לילו ויומו של דוד המלך: "כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו. אמרו לו, אדוננו המלך, עמך ישראל צריכים פרנסה" וכו'. מכאן,

שחכמי ישראל הם אלו שבאו לדוד לדון איתו בענייני הכלל. בירושלמי (ברכות ה, א) מסופר על חכמים שהלכו לפני מלכים. על ר' אבון מסופר שם שכשהוא יצא מהמלך, לא נשמר לצאת מאחוריו, אלא יצא כדרכו, והפך ערפו למלך ובקשו להרגו, ונעשה לו נס.

בעלי התוס' (סוטה מא, תוד"ה מצוה) כותבים שלמלך אין למחול על כבודו. וזאת:

כדי לחלוק כבוד לבשר ודם כגון לכלה ותלמיד חכם, בזה גזירת הכתוב הוא שאינו מוחל, אפילו במקום מצוה, שהרי מצוות כיבוד עצמו שהן צריכים לעשות בו למלך כבוד, גדולה ממצוות כיבוד שחייב המלך לנהוג בהם, שהרי גם עליהן אמרה תורה "שום תשים עליך מלך" שתהא אימתו עליך ולא אימתך עליו. נמצא דמה שהמלך מכבדו ליכא מצוה.

ומכאן שכבודו של מלך קודם גם לתלמיד חכם¹⁷. אמנם כן, כשהמלך נידון או מעיד או מעידין נגדו בסנהדרין – עליו לבא לסנהדרין. זאת למדנו מדברי רב יוסף בסנהדרין (יט, א), האומר שכך נהגו מלכי בית דוד. וכך עולה מהמסופר שם על ינאי המלך שהוזמן להעיד בבית דין. כן למדנו זאת על פי התנחומא (פ' שופטים ס"ו ו), שם נאמר שינאי עצמו נידון בסנהדרין. בעקבות המעשה עם ינאי נגזרה הגזירה שמלך מישאל "לא דן ולא דנים אותו, לא מעיד ולא מעידים אותו (=נגדו)". אך אם נדרשת רק התייעצות או החלפת דעות – אזי הסנהדרין באים אליו. במצב שכזה עוסק הרמב"ם בהלי' מלכים (ב, ה). כך עולה גם מבראשית רבה (עד, טו), שם מסופר על דוד שהלך להתייעץ עם הסנהדרין כיצד לנהוג במלחמתו עם ארם נהרים וארם צובה.

באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו אלא עמד והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין. אמר להם: רבותי לא באתי לכאן אלא ללמד (נ"א: ללמוד), אם אתם נותנים לי רשות אני מלמד".

17. בספר באר שבע (סוטה מא, ב) מקשה מכמה מקורות מהם עולה שכבוד תורה קודם לכבוד מלך. לדעתו, כבוד תלמיד חכם הוא כבוד התורה בעצמה, ומורא תלמיד חכם הושווה למורא שמים. אצל מלך, לעומת זאת, אין השוואה כזו, וכן נאמר שחכם קודם למלך. בעקבות קושיות אילו הוא מתרץ את קושיית התוס' שם באופן אחר.

על כיבוד התורה ולומדיה – עיי' במסילת ישרים (פרק יט, עמ' צג- צד במהדורת אשכול). עסק בכך גם בדבר משה לאבות (סי' שמח, עמ' רמח-רנ). ועיי' במאמרו של ד"ר איתמר ורהפטיג ("יתחומין" כרך טו עמ' 155-159), ובמאמרו של הרב אברהם ריבלין (בספר 'באר מים חיים', לזכרו של הרב ח"י גולדוויכט, עמ' 364-376).

אי נהיגת כבוד בעצמו הוא בכך שדוד הוא זה שהלך לסנהדרין להתייעץ אתם ולא הזמין אותם אליו¹⁸.

בתוסי' (סנהדרין יט, א ד"ה ינאי)¹⁹ ניסו להוכיח שכבוד מלך עדיף מכבוד תלמיד חכם לענין זה שלא יצטרך לעמוד בעת דין, שהרי הגמ' בשבועות (ל, ב) אומרת שהעשה "את ה' א-להיך תירא – לרבות תלמידי חכמים", גובר על העשה של "ועמדו האנשים אשר להם הריב". ואם כך הדין בתלמיד חכם, כל שכן במלך; שהרי הרב שמחל על כבודו מכבודו מחול, ואילו מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קידושין לב, ב). ותירצו, שודאי עשה של כבוד תורה עדיף. ומסביר מה השוני בין חכם ומלך שמחלו על כבודם²⁰.

אין בדברי התוסי' בסנהדרין (יט, א), שתירה לדברי התוסי' בסוטה (מא, ב), מאחר שהתוסי' בסוטה עוסק בשאלת הכבוד שבין מלך לחכם, מי מכבד את מי, ואילו התוסי' בסנהדרין עוסק בכבוד מלך וחכם ביחס לענין אחר, כמו האם הם צריכים לעמוד בעת מתן עדות, או גמר דין. אין ספק שישנם דינים רבים הקשורים למורא תלמידי חכמים שהם שונים ממורא מלך. הדיון הוא בשאלה, מי בא למי, ומי קם בפני מי, ולא בהשוואה העקרונית בין מלך לחכם. בספר תורת המלך (לרב גרשון אריאלי, עמ' סד) הקשה: מדוע התוסי' לא הביאו הוכחה מהגמ' בהוריות שחכם קודם למלך? לדעתו, הגמ' בהוריות עוסקת רק לענין פדיון שבויים ולא לענין כבוד. הוא מעיר גם שבבבלי בתענית (לא, א) כתוב שבת מלך היתה שואלת מבת כהן גדול, ואילו בסוגיא המקבילה בירושלמי כתוב שבת מלך ובת כהן גדול היו שואלות זו מזו, ומכאן שכבודם שווה²¹.

אמנם גם על מלך וגם על חכם ישנה ברכה מיוחדת כשרואים אותם (ברכות נח, א), אך אף על פי כן "יוצאים לקראת מלכים" (ברכות יט, ב), ומצינו שחכמי ישראל היו יוצאים לקראת מלכים, כולל מלכים גויים. יוסף מעמיד את יעקב לפני פרעה, ויעקב אבינו מברך את פרעה (בראשית מז, ז). והרמב"ן שם כותב: "ברכה ממש, שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני מלכים לברך אותם בעושר נכסים וכבוד והתנשא מלכותם"²². כך גם מצינו בברכות (נח, א), שרב ששת יצא לקראת מלך גוי. ובירושלמי (ברכות ג, א; נזיר ז, א) מסופר על ר' חייא שפסע

18. במקבילה בתנחומא (פרי דברים סי' ג) נאמר "שהושיבו סנהדרין", ולא נאמר שדוד בא אליהם.

19. וכן בזבחים טז, א תוד"ה מיושב, ובשבועות ל, ב תוד"ה עשה, וראשונים נוספים.

20. עיין בדברי הראי"ה קוק בטוב רואי (ברכות עמ' קמה).

21. כך העיר גם הרש"ש לתענית לא, א.

22. על הפסוק "ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף" (בראשית מז, כט) שואל אור החיים הקדוש: "איך יקרא הדייט למלך, והלא מצינו שכבוד מלכות עדיף מכבוד רבו... ואם כן איך יעשה יעקב הדבר, לקרוא למלך לבא אצלו?" תשובתו שלכן כתוב בפסוק "לבנו ליוסף", שעשה כן מאחר שידע בצדקותו של יוסף שימחל על כבודו. ועל אף שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, זהו דווקא במלך שנמשח

על קברים על מנת לראות מלך גוי, וזהו ר' חייא עליו מסופר בחולין (פו, ב) שהיה חוזר על תלמודו כל שלושים יום. בקהילות רבות היה מקובל שיוצאים עם ספרי תורה לקראת מלכים²³.

מעמד מקביל למלך היה ראש הגלות, וכדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין (ד, יג): "ראשי גלויות שבבבל, במקום מלך הם עומדים, ויש להם לרדות את ישראל בכל מקום". בגמ' בהוריות (יא, ב) אומר ר' חייא שלו בית המקדש היה קיים, אזי ראש הגלות היה מביא קרבן שעיר על חטאתו (ויקרא ד, כב), ולא נשיא הסנהדרין. רש"י, תוס' הרא"ש וראשונים נוספים שם מסבירים שהנשיא בארץ ישראל כפוף היה לראש הגלות מבחינה שלטונית, על אף שמבחינה תורנית הנשיא שבארץ ישראל היה עולה עליו. יש להסיק מכאן, שאותם יחסי כבוד שנהוגים בין החכמים והמלך, ינהגו גם בין החכמים וראש הגלות²⁴.

ד. במדינת ישראל כיום

השלטון במדינת ישראל הוא אינו שלטון מלוכני. כבר כתב הראי"ה קוק במשפט כהן (עמ' שלז): "שופטים מוסכמים ונשיאים כלליים, במקום מלך הם עומדים". דבריו מבוססים על דברי ראשונים ומקורות נוספים²⁵. למלך ישנם דינים ייחודיים שלא נוהגים בסמכויות שלטון אחרות, כמו: נשיא או ראש ממשלה, אך שאלת הכבוד נראית כשייכת ותקפה גם לגביו. כך

ומלך על כל ישראל, אבל במציאות זו יכול למחול לעשות רצון אביו, מה גם שאביו לא יכול היה לבוא אליו. אור החיים מציין לדבריו בספר ראשון לציון (ליו"ד רמ, ז). וע"ע בתנחומא (במדבר ס"י יב, וברש"י לבראשית נ, יג) שיעקב ציווה את בניו שיוסף לא ישא את ארונו מאחר שהוא מלך, ואתם צריכים לחלוק לו כבוד. ובמכילתא דר' ישמעאל (פרשת בא פ' יג) נאמר שיעקב עצמו התיישב על המטה כשיוסף בא לבקרו כדי לחלוק כבוד למלכות. אם כי בבראשית (מו, כט) מסביר רש"י שיוסף יצא לקראת יעקב על מנת לכבדו.

בשאלה אם מלך חייב בכבוד אביו, עסקו ההפלאה (בכתובות קג, א) ובספר דבר משה (לאבות, ס"י שמח).
23. בספר חסידים (אות תתקו) כותב שלא יבטל מתלמודו אם כבר ראה את המלך. מכאן שלפעם הראשונה יבטל מתלמודו. כך גם עולה מהחיי אדם (כלל סג, ו) ערוך השולחן (רכד, ו) וקיצור שולחן ערוך (ס"י ס, ו). בנושא זה ע"י מאמרנו: "ראיית פני מנהיג וברכתה" ("תחומין" כ עמ' 119-130). וע"ע בשו"ת משנה הלכות יב ס"י שפב.

24. ראש הגלות היה ממונה מטעם המלך הגוי. וגם בזה התלבט ר' חייא הגדול (בירושלמי ברכות ב, ד): "מאן עליל קומי מלכא קדמי, אלקפטא או ריש גלותא". וע"ע בשבועות ו, ב וברש"י שם.

25. בענין זה ע"י מאמרנו: "בחירת מנהיג ציבור ומעמדו" ("תחומין יח עמ' 443-447). במעמדה ובתוקפה של מנהיגות ציבור שאיננה מלוכנית עסקו רבים. ע"י במאמרי הרב נריה גוטל, הרב חיים שטיינר והרב אריה שטרן בספר: 'בירורים בהלכות הראי"ה' עמ' 113-182.

כתב הריא"ה הרצוג (פסקים וכתבים יו"ד ח"ה עמ' שצ-שצד):

ואם כי נשיא המדינה איננו מלך ממש הוא רק לזמן, אבל ודאי שחייבים בכבודו, באופן מיוחד בחייו ולאחר מותו; שכבודו הוא כבוד האומה.

דברים אלו נכתבו בהקשר לנשיאה הראשון של מדינת ישראל מר חיים וייצמן. הרב מרדכי פוגלמן – מי ששימש רבה של קרית מוצקין במשך 40 שנה, דודו של הרב הראשי לישראל הרב ישראל מאיר לאו שליט"א – כתב בספרו בית מרדכי (סי' פג, מופיע גם בקובץ 'בצומת התורה והמדינה' ח"א עמ' 910):

סמכויותיו החוקיות של הנשיא הם כסמכויותיו החוקיות של המלך. הוא האזרח הראשון במעלה ובכבוד במדינה. ואם ראשי גלויות שבבבל במקום מלך הם עומדים, על אחת כמה וכמה שהנשיא במדינת ישראל המחודשת עומד במקום מלך, ואנו חייבים לכבדו בכל הכבוד שאנו מכבדים מלך... תקומת מדינת ישראל היא התגשמות חזון האומה וכיסופיה לדרור ועצמאות בארצה, ודינו של נשיא מדינת ישראל הוא כדינם של מלכי בית דוד²⁶.

אכן נשיא מדינת ישראל הוא הראשון במעלה מבחינת הכבוד. הוא הנקרא 'האזרח מספר אחד' של מדינת ישראל. כבודו גדול יותר אף מכבודו של ראש ממשלה, ועליו יש לברך את ברכת המלך: "שחלק מכבודו ליראיו" (ברכות נח, א)²⁷.

בכל היררכיה שלטונית, יש מי שעומד בראשה. בכל מדינה יש לבדוק מיהו העומד בראש, ואין זה תלוי בהכרח בהיקף הפעילות של המנהיג. ניתן להחיל גם כאן את העיקרון שחז"ל הגדירו בסוגיית קרבן חטאת לנשיא שחטא. אדם שחוטא מביא חטאת שעירה תמימה נקבה (ויקרא ד, כח). נשיא שחטא, מביא שעיר זכר תמים (שם ד, כג). והמשנה (הוריות י, א) שואלת:

איזהו הנשיא? זה מלך, שנאמר: "מכל מצות ה' א-להיך" (שם כב), שאין על גביו אלא ה' א-להיו.

כלומר, 'נשיא' על פי ההלכה הוא מי שנחשב 'מספר אחד' בהנהגה שלטונית. באנגליה למשל יש בית מלוכה, שפעילותו המעשית קטנה בהיקפה לעומת עבודתו של ראש הממשלה, כידוע. על אף זאת ברור שמבצרים על המלך או על המלכה. הוא נחשב בעיני עמו ובעיני העולם כולו לאזרח הראשון. כך גם בבגליה ובדנמרק. בארה"ב למשל, הסמכות היא אחת. הן מעלת

26. הרב שאול ישראלי שם השיג עליו באשר לראיית נשיא המדינה כיום כהמשך מלכות בית דוד.

27. עיי' מאמרנו: "ראיית פני מנהיג וברכתה" ("יתחומין" כ עמ' 119-130).

הכבוד והן היקף הסמכויות מרוכזות בידי הנשיא. באופן דומה לארה"ב כך הוא גם בירדן ובמרוקו. הכבוד והשלטון בידי המלך. בעיראק ובסוריה – בידי הנשיא. במדינת ישראל, נשיא המדינה הוא המייצג את ראש הפירמידה השלטונית, לו חולקים את הכבוד הגדול, יותר מאשר לראש הממשלה. הוא מייצג את מדינת ישראל כלפי אומות העולם, ומקובל בתוך העם לראותו כאזרח מספר אחד במעלה. מקובל למשל, שראש הממשלה עומד בפניו בעת טקסים ממלכתיים, ולא להיפך (ביום השואה, ביום הזיכרון לחללי צה"ל, בחלוקת פרס ישראל ביום העצמאות ועוד. לכן הוא זה שצריך לעמוד בראש מעמד 'הקהל' במוצאי השמיטה). נשיא המדינה הוא המייצג הגדול ביותר בהנהגה השלטונית במדינת ישראל. אכן אם ישונה חוק הנשיאות או יבוטל לגמרי מוסד זה, נצטרך לבדוק מחדש מי הוא העומד בראש הנהגת העם.

בספר תורת החיים (או"ח סי' רכד, ט) כותב שהברכה איננה תלויה בשם 'מלך' או 'קיסר', אלא גם במדינות בהם בוחרים נשיא, הוא מושל ועליו מברכים. כך כתב גם הרב שמואל טוביה שטרן (בספר חוקת עולם ח"ב עמ' 512), שיש לנהוג כבוד מלכים בנשיא המדינה, וכך כתב גם הרב שמואל הלוי וואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"א סי' לה), שמברכים עליו גם אם אין לו סמכות להטיל עונש מוות, מאחר שהוא האישיות המכובדת ביותר מבחינה שלטונית. באשר לראש ממשלה, שרים, ח"כים וראשי שלטון אחרים, אין להחיל הלכות אלו כלפיהם. הלכות הכבוד שבין מנהיגים היא ביחס למלך בלבד ולא לשריו, וכן הן אמורות ביחס לכהן הגדול ולא לסגנו או כהנים בעלי תפקיד אחרים. רק ביחס לחכם כתב הרמב"ם שמדובר בכל חכמי ישראל.

לא רק זאת, המנהיגים הללו כולל ראש הממשלה, הם אישים פוליטיים המייצגים תנועות ומפלגות שונות. נשיא המדינה הוא זה שאמור לייצג את כל העם או לפחות את רובו, ואסור לו לעסוק בפעילות פוליטית, על אף שיש לו בודאי דעות פוליטיות משלו, והוא קרוב יותר למפלגה זו או אחרת. תפקידו הוא להיות המרכז, הלב של העם. ובדומה לדברי הרמב"ם בהלי' מלכים (ג, ו), הכותב שהמלך הוא לב העם.

ה. סיכום

גם בין אישים פוליטיים ובין חכמי ישראל צריכים לשרור יחסי כבוד והערכה, ואין לשום צד לגרום להשפלתו או בזיונו של האחר²⁸. גם בחברה דמוקרטית ותקשורתית יש לכבד זה את זה, גם בעת מחלוקת ואי הסכמה. "אפשר לאדם להשיב ולבקר ולחלוק בדרך ארץ

28. בענין כבודו של מנהיג והאיסור לפגוע ולזלזל בו – הארכנו במאמר: "פגיעה במנהיג ציבור" "תחומין" (ניט עמ' 28-39).

ובידידות" (אגרות הרמב"ם מהדורת הר"י שילת עמ' שט). "להשיב על דעות רעות אין נחוץ כלל אל מחלוקת, גם אין תועלת במחלוקת, כי אם יש להשיב בדברים של טעם, ובזה אין הירוס כלל אל השלום" (הראי"ה קוק, גנזי ראי"ה ג עמ' 27). מותר לכתוב דברי ביקורת, לחלוק ולמחות, ואף להפגין. אך הדברים צריכים להיעשות מתוך כבוד הדדי. לחלוק על גופם של דברים ולא על גופו של האיש. גם לתקשורת יש תפקיד בכך. עליה להיות מקשרת ומחברת ולא מפרידה ומפלגת.

מצינו במקרא מחאות ותוכחות, ובעיקר של נביאים נגד מלכים. הדבר לגיטימי ונכון, אך אין לנביא לפגוע בכבוד המלך. שמואל הוכיח את שאול (שמואל א יג, יג-יד), נתן את דוד (שמואל ב יב, א-יד), עידו את ירבעם (מלכים א יג, א-ד), אליהו את אחאב (שם יח, יח), ישעיהו את אחז (ישעיהו ז-ח) ועוד רבים. גם בחברה פתוחה ודמוקרטית, מותר צריך לבקר בצורה עניינית ומכובדת. בדרך כלל היא גם תועיל ותשיג את מטרתה, אם היא נעשית בדרך שכזו.

שאלת הכבוד, מי בא למי, ומי לפני מי, נפתרת על פי הצרכים. "מאן דכאיב ליה כיבא אזיל לבי אסיא" (בבא קמא מו, ב). מי שזקוק לרופא הולך אליו. אך ביחס לעומד בראש הנהגת האומה, כבודו מעל כולם. מוזר לעיתים לראות שמנהיגים מאומות העולם – נשיאים וראשי ממשלות, מתקבלים גם על ידי רבנים בכבוד מלכים, ואילו מנהיגי מדינת ישראל מתבזים לעיתים קרובות בשל המבנה הפוליטי – יחסי קואליציה ואופוזיציה. נראה שסדרי הכבוד בין מלך וחכמים נוהגים כיום בין נשיא המדינה וחכמי דורנו. ולו זכינו, כך היינו נוהגים ביחס לנבואה ולכהונה גדולה.

